

Andrej Fábry, Martin Volf*

Czeski Uniwersytet Rolniczy w Pradze, *Związek Plantatorów i Przetwórców Nasion Oleistych w Pradze

Światowy handel nasionami oleistymi a perspektywy dla rzepaku

World market with the oilseeds and an outlook for the oilseed rape

Słowa kluczowe: oleiste, rzepak, handel światowy

Key words: oilseeds, rapeseed, international trade

Przewidywany rozwój handlu nasionami oleistymi i trendy w kształtowaniu cen. Zmiany sposobów użytkowania, wzrost ludności świata, ubytek gruntów ornych, nastawienie na spożycie zalecanych przez dietetyków olejów i tłuszczów. Globalizacja światowego obrotu nasionami oleistymi. Brak stabilności finansowej. Wpływ zmian klimatycznych. Agenda 2000 a WTO w roku 2000. Postęp naukowo-techniczny w uprawie i tworzeniu nowych genotypów. Prognozy dalszego rozwoju.

Expected development of oilseed market and trends in forming of prices. Changes of consumers' attitudes, growth of world population, reduction of arable land and orientation to the dietary recommended fats and oils. Globalisation of worldwide trade with oilseeds. Financial instability. Influence of climatic changes. Agenda 2000 and WTO in the year 2000. Scientific and technical development in the technology of growing oilseeds and formation of new genotypes. Prognostic for the future development.

Wstęp

Przedmiotem światowego handlu produktami roślinnymi są przede wszystkim zboża, nasiona oleiste i cukier. Cechą charakterystyczną dla tego handlu na przełomie tysiącleci jest zmiana stosunku podaży do popytu. Do połowy lat osiemdziesiątych podaż nasion oleistych przewyższała popyt, później stosunek ten uległ zmianie na korzyść nadwyżki popytu nad podażą. Po okresie stabilizacji na początku roku 1999 nastąpiły w handlu nasionami oleistymi gwałtowne zmiany.

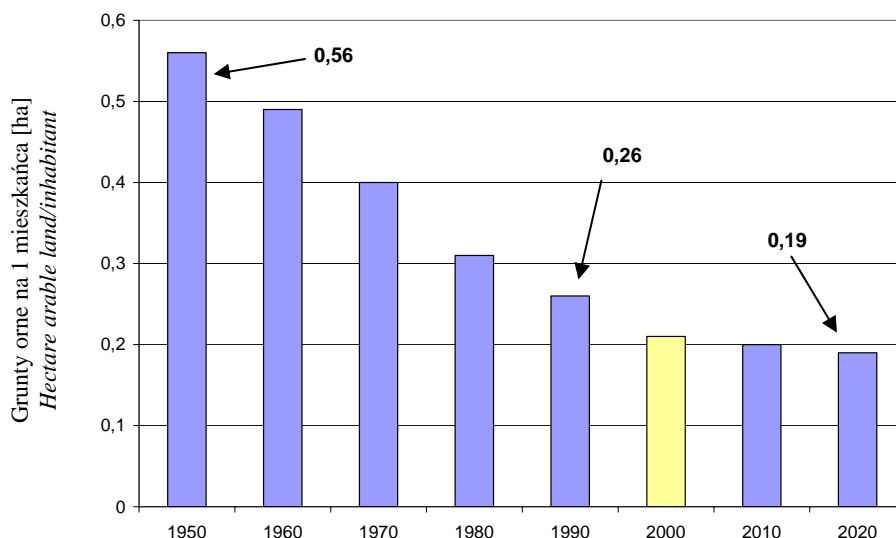
Nowe zjawiska na światowym rynku nasion oleistych

Wzrost ludności świata

W roku 2005 ludność świata ma wynosić 6,5 mld, w roku 2010 7,8 mld a w roku 2025 — 8 mld (Bank Światowy, ONZ, USDA). Liczby te wskazują na konieczność szybkiego wzrostu produkcji żywności, w tym nasion oleistych.

Przewidywane zmniejszenie powierzchni gruntów ornych

Przyrost ludności świata powoduje zmniejszenie powierzchni gruntów ornych z powodu zapotrzebowania na tereny pod budownictwo, drogi, itp. (rys. 1).

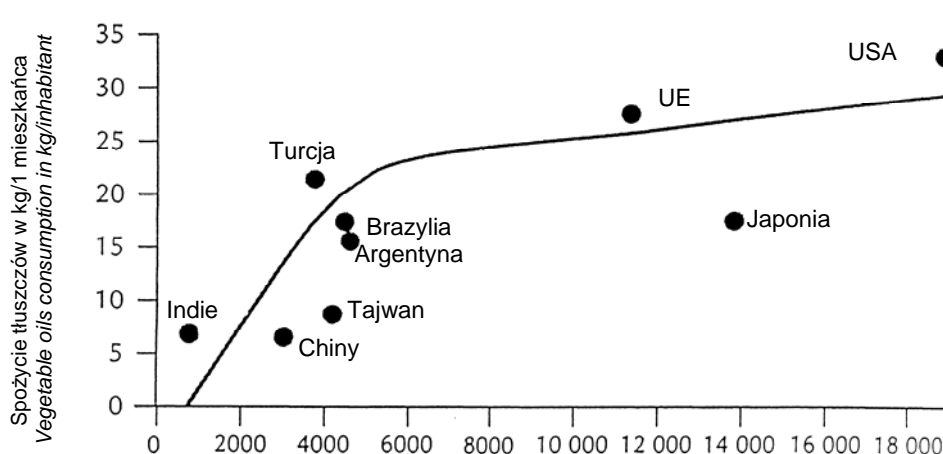
Rys. 1. Przewidywany spadek powierzchni gruntów ornych — *Expected reduction of arable land*

Zagospodarowanie pod uprawę terenów dotychczas nieuprawianych wymaga bardzo dużych nakładów finansowych (melioracje, osuszenie, deszczowanie i in.). Przeważnie nie ma na nich możliwości uprawy jednorocznych roślin oleistych (soja, rzepak, słonecznik) z powodu spadku urodzajności gleby w rejonach stepów, prerii i w rejonach o glebach nie czarnoziemnych (np. Rosja).

Również najżyźniejsze gleby, np. czarnoziemy Ukrainy zaczynają wymagać nawożenia, a rośliny stosowania pestycydów. Sytuacja ta nie jest bez wpływu na poziom cen (Oil World 1997, str. 37).

Wzrost siły nabywczej w skali świata

Roczny przyrost produktu narodowego osiąga w Azji wschodniej i południowo-wschodniej 8%, a w Chinach, których ludność stanowi 1/5 populacji świata przekracza 7%. Relatywna nadwyżka produkcji nasion oleistych w ubiegłych dekadach powodowana była małym spożyciem tłuszczów i oleju. Na przykład w roku 1973 przeciętne spożycie olejów i tłuszczów wynosiło w Chinach 9,2 kg a w roku 1997 osiągnęło 12,2 kg. Oczekiwania na zakupy nasion oleistych przez Chiny mają wpływ na wahania światowych cen tych nasion (rys. 2).

Rys. 2. Spożycie olejów roślinnych w zależności od dochodu na 1 mieszkańca — *Vegetable oils consumption dependence on the income of 1 inhabitant*

Zmiany sposobu odżywiania w krajach rozwijających się

W szeregu krajów Afryki i Azji zachodzi zmiana sposobu odżywiania, przechodzi się od spożywania produktów „kaszowych”, takich jak ryż, kukurydza i inne miejscowe zboża oraz bulw okopowych do spożywania chleba, pieczywa, mięsa i produktów mlecznych. Wynikiem wzrostu spożycia zbóż i olejów jest zwiększenie zapotrzebowania na śrutę poekstrakcyjną i mączkę rybną, co powoduje dalszy wzrost spożycia.

Decydującym o poziomie cen nasion oleistych jest więc nie tylko rynek olejów i tłuszczów, ale również zbóż pastewnych i komponentów białkowych.

Kraje rozwinięte nastawione są na spożycie tłuszczów roślinnych tanich i zdrowych

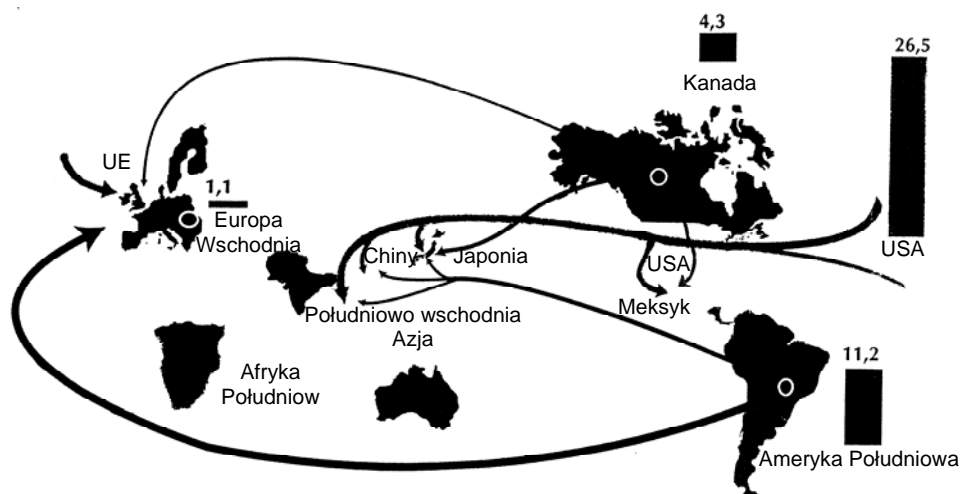
Z surowców roślinnych tłuszczów i olejów przodują: rzepak, słonecznik i inne dające produkt o wysokiej zawartości kwasu oleinowego i linolowego, działających antysklerotycznie.

Negatywny wpływ zmian światowego klimatu na stabilność produkcji

Zwiększa się częstotliwość anomalii pogodowych, szczególnie na półkuli południowej (na przykład El Ninio), gdzie w wyniku ludzkiej działalności zmniejsza się powierzchnia dżungli tropikalnych. Wielkie powodzie, susze, huragany wywołują regionalne braki żywności, co ma znaczny wpływ na międzynarodowy handel i światowe rezerwy. Jednym słowem „nieszczęście jednych przynosi korzyść innym”.

Globalizacja światowego obrotu nasionami oleistymi

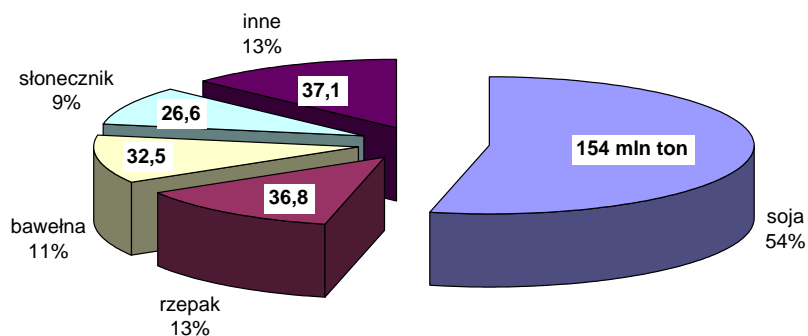
Nowym zjawiskiem jest bardzo duży wzrost uprawy soi i słonecznika w Brazylii i Argentynie oraz szybki wzrost produkcji rzepaku w Australii. Stan taki niweluje sezonowe wahania zbiorów nasion oleistych na półkuli północnej i stabilizuje trwałość dostaw na rynek światowy (rys. 3 wg DLG Mitteilungen). Na rozwój światowego obrotu nasionami oleistymi pozytywnie wpływa liberalizacja handlu w ramach urugwajskiego porozumienia GATT i oczekiwane właściwe decyzje WTO (Światowa Organizacja Handlu).

Rys. 3. Światowy handel nasionami oleistymi — *World trade with oilseeds* [mln t]
Źródło: Oil world annual DLG VII.1998

Światowa produkcja i handel nasionami oleistymi

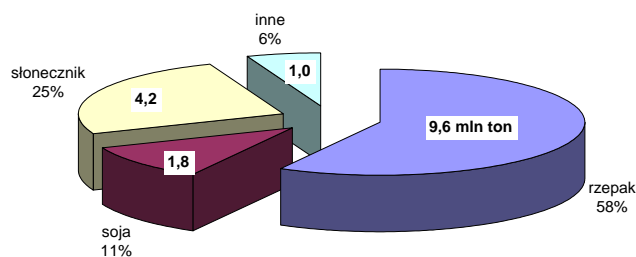
W roku 1998/99 światową produkcję oceniono na 287 mln ton (rys. 4). Nowe wstępne wyceny szacują tę produkcję na rekordowym poziomie ponad 291 mln ton. W tym produkcja soi stanowi więcej niż połowę (ponad 157 mln ton), a pozostałych 9 gatunków roślin oleistych, jak rzepak, słonecznik, kopra i inne tylko 134 mln ton (Toepfer, International Oil World 4/1999).

Rys. 4. Światowa produkcja nasion oleistych — *World production of oilseeds* [mln t]
 Źródło: Toepfer, International Oil World 4/1999

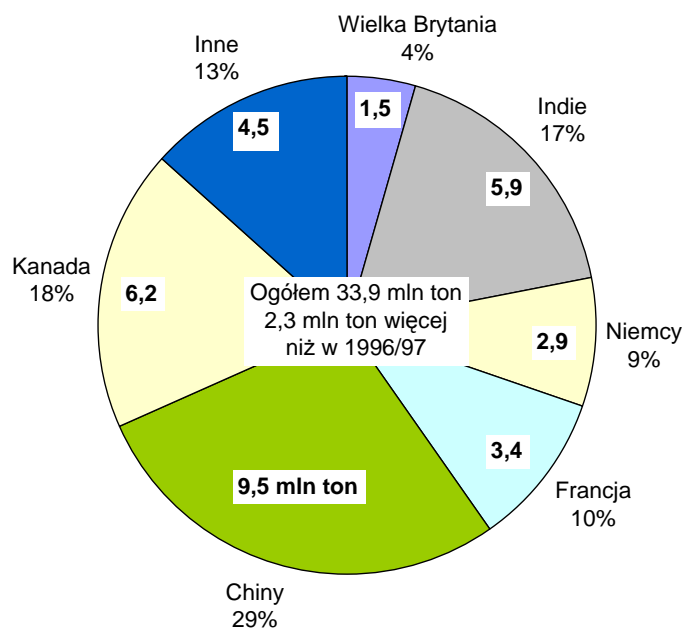
Główni producenci nasion oleistych w roku 1998/99 w milionach ton (Oil World 4/1999)

Przedstawione wyżej liczby wskazują na znaczenie soi w światowym handlu nasionami oleistymi i na zdecydowaną przewagę kontynentu amerykańskiego w eksporcie. Inni wielcy producenci, jak Chiny, Indie, Unia Europejska przy swoim zapotrzebowaniu wewnętrznym są importerami nasion oleistych i śrutę poekstrakcyjnej (rys. 5).

Rys. 5. Produkcja nasion oleistych w Unii Europejskiej — *EU oilseed production 1998–99* [mln t]

Ze światowej produkcji rzepaku w roku 1997/98 uzyskano 33 mln ton śrutę poekstrakcyjnej (USDA 6/1998) (rys. 6). Natomiast wstępny szacunek na rok 1998/99 przewiduje znaczny wzrost do ponad 37 mln ton (Oil World 4/1999).

Rys. 6. Światowa produkcja nasion rzepaku 1997-98 — *World production of rapeseed 1997-98* [mln t]

Źródło: USDA VI/1998

W tym wzroście produkcji uczestniczyła Kanada, Australia a przede wszystkim 15 krajów Unii Europejskiej (tab. 1).

Tabela 1

Uprawa rzepaku w Unii Europejskiej — *Rapeseed cultivation in EU*

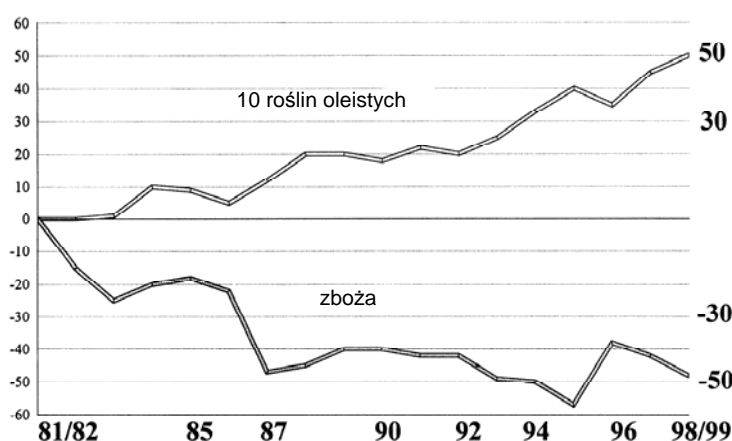
Kraj <i>Country</i>	Powierzchnia [tys. ha] <i>Area</i>		Plon [t/ha] <i>Yield</i>	
	1997	1998	1997	1998
Niemcy — <i>Germany</i>	918	1003	3,10	3,21
Francja — <i>France</i>	970	1060	3,50	3,50
Wielka Brytania — <i>Great Britain</i>	473	500	3,15	3,17
Dania — <i>Denmark</i>	106	125	2,77	2,41
Austria — <i>Austria</i>	64	68	2,90	2,85
15 członków Unii Europejskiej <i>15 members of EU</i>	2805	3011	3,11	2,96

Do opłacalności uprawy rzepaku w Kanadzie przyczyniło się powodzenie zmodyfikowanych odmian, podobnie jak z soją w USA, Ameryce Południowej.

Na wzrost produkcji rzepaku w Europie wpłynęło podwyższenie wydajności odmian rzepaku, wysoki poziom technologii uprawy, polityka wieloletnich dotacji, ochrona rynku wewnętrznego i dopłaty eksportowe. Rolnictwo w Unii Europejskiej produkuje powyżej cen światowych i bez dotacji jej produkty nie wytrzymują konkurencji. Sprawy te miała rozwiązać reforma w ramach Agendy 2000. Znaczącym producentem rzepaku jest Polska, postęp widoczny jest również na Słowacji, a głównie w Czechach, gdzie zasiano 340–350 tys. ha rzepaku i ze zbiorów w roku 1999 oczekuje się produkcji w granicach 800–900 tys. ton.

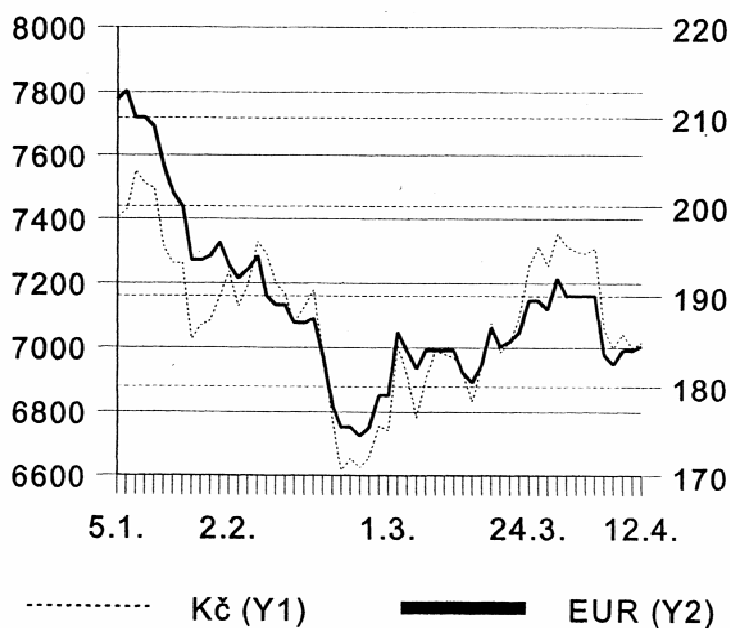
Ewolucja cen — przewidywane trendy

Przedstawiony wzrost produkcji nasion oleistych w wymiarze globalnym i w poszczególnych krajach można wyjaśnić spadkiem cen zbóż (rys. 7). Zjawisko to jest jedną z przyczyn wahań cen w roku 1999. Brak stabilności na rynku nasion oleistych wywołała ogólnoswiatowa recesja gospodarcza głównie w Azji Południowo-wschodniej, Ameryce Południowej i załamanie gospodarcze Rosji. Oceny wpływu kryzysu w Kosowie nie można jeszcze obecnie (20.04.1999) dokonać.

Rys. 7. Światowa powierzchnia uprawy zbóż i roślin oleistych (zmiany od 1981/82)
World Grain Oilseed Area (Cumulative Change Since 1981/82 [mln ha]

Nagły spadek cen rzepaku na początku roku 1999 był zaskakujący i na początku marca 1999 roku postanowiono ustabilizować ceny, jednak na niższym poziomie. Spadek cen w Czechach był mniej wyraźny, gdyż nastąpił on jednocześnie ze spadkiem kursu korony czeskiej w stosunku do USD i do EURO (rys. 8).

Rys. 8. Ceny rzepaku w sierpniu 1999 na giełdzie MATIF (EUR) — *Development of rapeseed prices for August 1999 at the stock market MATIF (EUR)*

Niestabilność cen

Jakie wnioski z braku stabilności cen powinni wyciągnąć plantatorzy? Cena nasion oleistych i rzepaku jest w naszym kraju w znacznej mierze regulowana przez rynek światowy, a eksport uzależniony od naszej konkurencyjności. Globalny rynek jest bezlitosny i dla towaru giełdowego, jakim jest rzepak, należy się stale liczyć z wahaniami podaży i popytu. Ten stan zafałszować mogą interwencje administracyjne, ale tylko czasowo. Polscy i czescy plantatorzy po osiągnięciu zdolności do współzawodnictwa mają realne szanse eksportowe. Kraje Unii Europejskiej są największymi importerami nasion oleistych. Jest to interesujące dla plantatorów rzepaku w Polsce i w Czechach, gdyż ograniczenie dopłat w Unii Europejskiej spowodowało zmniejszenie powierzchni uprawy i wzrost importu. Jak wynika z tabeli 2 Unia Europejska przy wzroście własnej produkcji uzupełnia importem 50% zapotrzebowania na nasiona oleiste. Nie bez znaczenia jest wzrost przerobu nasion rzepaku na produkty niespożywcze. W krajach Unii Europejskiej odnotowuje się znaczny wzrost produkcji biopaliwa. W Bawarii na biopaliwo przerabia się 250 tys. ton rzepaku. Potwierdzają to niemieckie dane liczbowe (tab. 3).

Tabela 2

Światowy import nasion oleistych (soja, rzepak, słonecznik)
World wide import of oilseeds (soja, rapeseed, sunflower) [tys. ton]

Kraj — <i>Country</i>	Soja <i>Soybean</i>	Rzepak, rzepik <i>Rapeseed</i>	Słonecznik <i>Sunflower</i>
UE bez obrotu wewnętrznego <i>EU without internal commerce</i>	19 620	4 425	24 383
Niemcy — <i>Germany</i>	5 462	1 503	4 162
USA — <i>USA</i>	830	1 761	1 372
Europa Wschodnia — <i>East Europe</i>	230	976	308
Meksyk — <i>Mexico</i>	4 180	915	434
Indie — <i>India</i>	—	1 910	—
Chiny — <i>People's Republic of China</i>	3 910	4 816	4 777
Korea — <i>Republic of South Korea</i>	1 430	451	2 175
Tajwan — <i>Republic of Taiwan</i>	2 550	307	377
Świat — <i>World</i>	52 650	29 280	50 510

Tabela 3

Przewidywana uprawa rzepaku w Niemczech w 1999 r.
Prediction of rapeseed production in Germany 1999

Produkcja rzepaku <i>Rapeseed production</i>	Zbiory 1998 <i>Harvest 1998</i>	Przewidywane zbiory <i>Harvest prediction</i>	Zmiana <i>Change</i>
Żywność — <i>Food</i>	815 798	800 453	-1,6
Nieżywnościowe — <i>Non food</i>	136 726	319 451	+137,9
Ogółem — <i>Total</i>	952 524	1 119 906	+17,6

Źródło: Kleffmann-Partner 1999

Agenda 2000 — WTO prognozy przyszłego rozwoju

Spory o reformę polityki rolnej Unii Europejskiej zakończyły się kompromisem i sukcesywną jej realizacją do roku 2002. Przewiduje się obniżenie dopłat do nasion oleistych. Wskazywać to może na zmniejszenie zainteresowania w Unii Europejskiej oleistymi na korzyść zbóż. Dla dużych producentów rzepaku, jakimi są Polska i Czechy jest to bardzo interesujące. Sytuacja produkcji nasion oleistych zmieni się oczywiście bardzo po wstąpieniu Polski i Czech do Unii Europejskiej.

Przewiduje się w roku 2000 dalszą liberalizację obrotu nasionami oleistymi w ramach WTO. Tendencja do obniżenia dopłat jest oczekiwana, zwłaszcza przez kraje, w których dopłaty są małe. Wielki postęp genetyczno-hodowlany, w tym uzyskanie odmian zmodyfikowanych genetycznie, doprowadził do wytworzenia hybrydów i wysokowydajnych odmian rzepaku. Oczekiwane są wyniki hodowli odpornościowej oraz zmiany jakościowe, co łącznie z postępem w uprawie i ochronie, zapewni rzepakowi dobrą przyszłość.

Wnioski

Na handel nasionami oleistymi wpływa kryzys ekonomii światowej, wielki wzrost światowej produkcji oraz jej niestabilność. Jednak pozytywny wpływ postępu naukowo-technicznego zapewnia w perspektywie średnio- i długookresowej stałe dobre możliwości zbytu i opłacalności uprawy.

Przewidywane wstąpienie naszych krajów do Unii Europejskiej spowoduje znaczne zmiany wielkości i intensywności uprawy.